

İran'a karşı uygulanan yaptırımlar, son yıllara kadar sadece ABD tarafından uygulanmış olmasından ötürü, İran ekonomisinde bazı sıkıntılara neden olsa da İran'ı yalnızlaştıramamış ve siyasi baskı yaratabilecek düzeyde ekonomik sıkıntı yaratmamıştır.

İran'a Ekonomik Yaptırımlar: Kırılganlaşan Nükleer Program mı Hükümet mi?

Economic Sanctions on Iran: Is It Iran's Nuclear Program or the Government Getting Fragile?

Özüm S. UZUN

Abstract

There is a consensus about the severe impact of the economic sanctions on the Iranian economy and the limits of its achievement to compel Iran to stop its uranium enrichment activities. However, the probability of the emergence of revolutionary uprisings against the regime due to the sanctions is still a debatable issue. Therefore, this article seeks to understand the probability of transforming economic demands of Iranians to political demands as a result of the economic sanctions. In that respect, it attempts to answer the following question: Would economic sanctions be successful to dissuade the Iranian regime from its nuclear program as a result of widespread discontent among Iranians in an era when the Middle Eastern and North African regimes have been challenged by the popular uprisings? It seems that the main aim of greater economic sanctions is to slow Iranian nuclear program, rather than to end it. Therefore, this article argues that the possibility of transformation of economic demands of Iranians to political demands is low, since most of the Iranians now only criticize the economy policies, not the nuclear policies, of the government.

Keywords: Iran, sanctions, nuclear program, Iranian economy

2005 yılı itibariyle İran ile AB Üçlüsü arasında yürütülen müzakereler zorlu bir dönemece girmiştir. 2006 senesindeki görüşmelerde Almanya, İngiltere ve Fransa İran'a uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması karşılığında, nükleer teknoloji ve ticaret alanlarında çeşitli önerilerin bulunduğu bir anlaşma teklif etmiştir.

Giriş

18 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan halk ayaklanması, yönetimle halk arasında derinleşen uçurumun bir sonucu olarak patlak verdi. Tunus'tan sonra Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerine hızla yayılan halk ayaklanmaları, bölgenin siyasal açıdan yeniden yapılandırılma sürecini başlatmış oldu. Bölgeyi yakından takip edenler, yönetimlerin kırılma sürecinde büyük payı olan ekonomi politikalarının önemini bir kez daha kavradı. Arap devrimleri sürecinde İran'ın rolü, algısı ve gücü üzerine birçok çalışma yapılırken, İran'ın mevcut rejiminin ekonomi politikaları ve devam ettirdiği nükleer programından dolayı maruz kaldığı ekonomik yaptırımların etkisi görece daha az çalışıldı. Elbette ki ekonomik yaptırımların İran'ın nükleer programını durdurmada başarılı olup olmayacağına dair birçok çalışma yapıldı. Ancak İran ekonomisi incelenirken, yönetimlerin ekonomik nedenlerle kırılma süreci sonucunda devrimci çatışmalarla/hareketlenmelerle karşı karşıya kalma olasılığı daha nadir analiz edildi. Bu nedenle bu makale, İran'a karşı sertleştirilerek uygulamaya devam ettirilen ekonomik yaptırımların, hükümet üzerinde nasıl bir etkisi olabileceğini sorgulayacaktır. Bu amaçla, ekonomik yaptırımlar İran'ı nükleer programdan vazgeçirmede etkili olabilir mi? ve Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın halk ayaklanmalarıyla yeniden şekillendiği bir süreçte bu yaptırımlar İran hükümetini kırılma süreciyle ilişkilendirilebilir mi? sorularına cevap arayacaktır. İlk bölümde, İran'ın nükleer programına dair kısa bir bilgi verilecek ve yaptırımlara zemin hazırlayan başarısız müzakere süreci anlatılacaktır. İkinci bölümde ekonomik yaptırımların rolü ve İran'daki etkileri incelenecektir.

Müzakerelerin Sonucu: Ekonomik Yaptırımlar

İran'ın nükleer programı, Şah döneminde altyapı çalışmalarının ABD yardımıyla "Barış için Atom" programı çerçevesinde başlatılmış, 1967 senesinde de Tahran Nükleer Araştırma Merkezi kurulmuştur. İran, İslam Devriminden sonra İran-İrak savaşına kadar nükleer çalışmalarını askıya almış olsa da, 1960'lardan bu yana dönemsel olarak SSCB (dağılmasından sonra Rusya), ABD, Çin, Arjantin, Pakistan, Hindistan, Polonya, Almanya, Fransa, Kuzey Kore, Güney Afrika ve İtalya gibi ülkeler İran'ın nükleer programına katkıda bulunmuştur. İran, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşmasını (Nonproliferation Treaty [NPT]) 1970'de onaylayarak nükleer silaha sahip olmayan ülkeler listesine ismini yazdırmış, UAEA'nın Teminat Anlaşmasını (Safeguard Agreement) kabul etmiştir.¹ 1974'te İran Atom Enerjisi Ajansı'nın kurulmasıyla da nükleer çalışmalar yapan İranlı bilim adamları yetiştirme süreci hız kazanmıştır. 1979 İslam Devrimiyle sona erdirilen nükleer program, 8 yıl süren İran-İrak savaşından sonra tekrar başlatılmıştır. Bahgat'ın da belirttiği gibi Pakistan, İsrail ve ABD'den algılanan tehditle beraber, ekonomik ve siyasi dinamikler ve nükleere atfedilen "milli gurur" faktörleri İran'ın nükleer programını yeniden başlatmasında etkili olmuştur.² İran-İrak savaşında Saddam Hüseyin'in İran'a karşı kimyasal silah kullanması ve uluslararası kamuoyunun bu konuda sessiz kalması da bir diğer önemli unsurdur. Ancak 1980'lerde rehine kriziyle ABD-İran arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesi, Şah döneminde İran'ın nükleer programına destek veren Batı dünyasının İran'a yardımının sonu

olmuştur. Yabancı şirketlerin de İran'la nükleer işbirliğini reddetmeleri, İran'ı Rusya ve Çin dahil diğer devletlere yöneltmiştir. Aynı zamanda Devrim sonrasında İran'ın nükleer programının "milli" olmasına özen gösterdiği bir süreç başlamıştır.

2000'lerle birlikte İran'ın devam eden nükleer çalışmaları ve elde edilen istihbarat bilgileriyle İran'ın nükleer programının barışçıl amaçlı olmayabileceği endişeleri doğmuştur. 14 Ağustos 2002 tarihinde muhalif İran Ulusal Direniş Konseyi, yapmış olduğu basın toplantısında, gizli tutulan Natanz'daki uranyum zenginleştirme ve Arak'taki ağır su üretim tesisleriyle ilgili bilgiler vermiştir. UAEA 2003 raporunda da, İran'ın 1991 yılında Çin'den ithal ettiği uranyumu bildirmemiş olmasına; zenginleştirme programına³ ve Arak reaktöründeki ağır su programına dikkat çekmiştir. 18 Eylül 2004'de bir karar tasarısı onaylayan UAEA, İran'dan uranyum zenginleştirme çalışmalarını durdurmasını ve Yönetim Kurulu'na nükleer programıyla ilgili bir değerlendirme raporu sunmasını istemiştir. Diğer taraftan, İran'ın gizli bir nükleer programı olabileceği kaygısı, askeri seçenekleri önleme amacıyla Avrupa ülkelerini İran'la müzakere masasına oturtmuştur. Almanya, İngiltere ve Fransa (AB Üçlüsü) ile yürütülen müzakereler sonucunda 15 Kasım 2004'de bir anlaşmaya varılmıştır. İran'daki tüm santrifüjler denetim mekanizmasına alınmış ve İran kendi isteğiyle geçici olarak durdurduğu uranyum zenginleştirme faaliyetlerine bir süre daha başlamayacağını duyurmuştur. Böylelikle İran, konunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine sevk edilmesini engellemiştir.

2005 yılı itibariyle İran ile AB Üçlüsü arasında yürütülen müzakereler zorlu bir dönemece girmişti. 2006 senesindeki görüşmelerde Almanya, İngiltere ve Fransa İran'a uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması karşılığında, nükleer teknoloji ve ticaret alanlarında çeşitli önerilerin bulunduğu bir anlaşma teklif etmiştir. Dönemin, İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hamid Rıza Asefi, Avrupa'nın nükleer yakıt verme önerisine olumlu baktıklarını, ancak bunun İran'ın barışçıl nükleer teknolojiye sahip olmasına ilişkin doğal ve yasal haklarından vazgeçtiği anlamına gel-

mediğini söylemiştir.⁴ Aynı zamanda İran, 2005 senesinde Avrupa üçlüsünün Rus topraklarında uranyum zenginleştirme önerisini reddederek uranyum zenginleştirme programına yeniden başlamıştır. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedijenad, 2007 senesinde Güney Horasan eyaletinin başkenti Bircand'da halka hitaben yaptığı konuşmada nükleer programa değinmiş, uranyum zenginleştirme faaliyetlerini 164 santrifüjden 3 bin santrifüje çıkararak devam ettirdiklerini açıklamıştır.⁵ Aynı dönemde Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri bölge dışında tarafsız bir yerde uranyum zenginleştirme önerisinde bulunmuşlar, ancak bu öneri İran tarafından sıcak karşılanmamıştır. İranlı yetkililer, hiçbir önerinin kendi topraklarında uranyum zenginleştirmeyi engelleyemeyeceği yönünde açıklamalar yapmıştır.⁶

2008'de bir araya gelen İranlı ve Avrupalı yetkililerin görüşmelerinde de İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerinden vazgeçmeyeceği anlaşılmıştır. 14 Haziran 2008 tarihinde Tahran'a giden AB Ortak Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Javier Solana başkanlığındaki heyet, ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın (5+1 ülkeleri) teşvik paketini sunmuştur. İran'ın hafif su reaktörü ile sivil bir nükleer program geliştirmesine yardım etmeyi, yasal olarak geçerli nükleer yakıt kaynağının garantisini, ticaret kolaylığını ve İran'ın Batı'dan sivil uçak alabilmesini öneren bu paket de İran'ı uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmasına ikna edememiştir. İran'ın resmi yanıtı gelmeden Hükümet Sözcüsü Gulamhüseyn İlham'ın, "Eğer paket uranyum zenginleştirme işlemini askıya almayı içeriyorsa hiçbir şekilde görüşülebilir bir paket değildir" şeklindeki açıklaması, İran'ın politikalarında bir değişiklik olmayacağını sinyali vermiştir.⁷

Temmuz 2008 tarihinde İran'ın nükleer baş müzakereci Celili ve AB'nin Dış Politika Sorumlusu Solana Cenevre'de bir araya gelmiş, görüşmelere ABD Dışişleri Bakanlığında bir yetkili de gözlemci olarak katılmıştır. 5+1 ülkelerinin talep ve teşvikleri İran tarafına bir kez daha iletilmiş, İran ise UAEA'nın denetiminde ve uluslararası anlaşmalarla güvence altına alınmış olan barışçıl nükleer programının hangi gerekçeyle engellen-

diğini sorgulayarak uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmayacağını bir kez daha yinelemiştir. Bunun üzerine İran'a karşı yaptırımların arttırılması bir kez daha gündeme gelmiştir. Ancak 7 Ağustos 2008 tarihinde Rusya'nın Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi Büyükelçi Vitali Çurkin, 5+1 ülkeleri arasında, nükleer programı nedeniyle İran'a yeni bir yaptırım uygulanması konusunda kesin bir anlaşma olmadığını açıklamıştır.⁸ 19 Ağustos 2008 tarihinde İran ve UAEA arasında yeni bir müzakere süreci daha başlamış, UAEA Başkan Yardımcısı Hainunen, İran Atom Enerjisi Kurumu tarafından Tahran'a davet edilmiştir.⁹ Sonuç olarak, 15 Eylül 2008 tarihinde UAEA tarafından hazırlanan İran raporunda, ne İran ne de Batı'nın tezlerini teyit edici bir sonuca varılmıştır. Raporda, İran yönetiminin BM Güvenlik Konseyi kararlarının gereklerini yerine getirmediği, uranyum zenginleştirme ve ağır su reaktöründeki çalışmalara devam ettiği ifade edilmiştir. Ancak izin verilen tesislerin denetimi sonunda, İran'ın gizli nükleer çalışmaları olduğuna dair bir kanıtın sunulamayacağı da eklenmiştir. UAEA, İran'ın Güvenlik Konseyi kararları gereğince nükleer programı konusunda daha şeffaf adımlar atmaması durumunda, İran tarafından belirtilmemiş nükleer materyal ve aktivitenin olmadığını teyit eden bir tutum sergileyemeyeceğini belirtmiştir. Bu rapor, İran'ın askeri amaçlı bir nükleer programı olduğunu kanıtlayamamakla birlikte, BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla uyumlu hareket etmesi gerektiği yönünde bir uyarı niteliğindedir.

İran'ın ısrarcı tutumu, İran'a karşı uygulanan ekonomik yaptırımların devamına ve artmasına neden olmuştur. BM Güvenlik Konseyi tarafından Aralık 2006 tarihinde çıkarılmış olan 1737 sayılı karar genişletilerek Mart 2007 tarihinde 1747 sayılı karar kabul edilmiş, Mart 2008'de de 1803 sayılı üçüncü yaptırım kararı onaylanmıştır. 1737 sayılı kararlar, Tahran yönetiminin nükleer faaliyetlerine katkıda bulunacak her türlü malzeme, teknoloji ve finansman sağlanmasının yasaklanması ve nükleer programla ilişkisi olduğu saptanan 11 şirketin ve 12 kişinin malvarlıklarının dondurulması onaylanmıştır. 1737 sayılı karar BM Güvenlik Konseyi'nin 15 üyesinin tamamının oyuyla kabul edilmiş olmasına rağmen,

Rusya girişimleriyle yaptırımları hafifletmeyi başarmıştır. 1803 sayılı son kararlar ise önceki ekonomik ve ticari yaptırımlar biraz daha sertleştirilerek İran'a uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması için üç ay süre tanınmış; nükleer programla bağlantısı bulunan kişi ve kurumlar saptanmış, bunların yurt dışındaki mal varlıklarının dondurulması kararı çıkmış, bazılarında seyahat yasağı getirilmiş; İran'a sivil veya askeri amaçlarla kullanılacak hassas teknolojik ürünlerin satışının yasaklanmasına karar verilmiş ve İran bankalarıyla ilişkilerde dikkatli olunması önerilmiştir.

15 Eylül 2008 tarihinde UAEA, İran'ın nükleer programıyla ilgili başka bir rapor daha yayınlamıştır. Bu raporda da Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerinden vazgeçmediğinin ötesine geçilememiştir.¹⁰ Tam da bu esnada Hamaney'in 5+1 ülkelerinin ekonomi teşvik önerisini reddetmesiyle BM Güvenlik Konseyi'nin yeni yaptırım kararları için zemin hazırlanmıştır. 27 Eylül 2008 tarihinde 1835 sayılı karar, yeni yaptırımlar içermese de İran'ın daha önceki kararlara uymasını yinelemiştir.¹¹ Yeniden başlayan müzakere süreci de başarısızla sonuçlanmış, İran uranyumu %20 oranında zenginleştirmeye başlayacağını UAEA'na bildirmiştir. 2010 yılında ise müzakere süreci tamamen çıkmaz bir yola girmiştir. BM Güvenlik Konseyi 1929 sayılı kararla İran'a uygulanacak ek yaptırımlara kapı açmıştır. Kasım 2011 tarihinde UAEA'nın İran'ın nükleer programıyla ilgili yayınlamış olduğu raporda İran'ın bildirilmemiş nükleer faaliyetlerinin askeri amaçlı olabileceğine dair kaygılarının olduğuna işaret etmesi, İran'a karşı daha sert yaptırımların gündeme gelmesini hızlandırmıştır. Bu çerçevede ABD Senatosu, İran'ın enerji, liman, nakliyat ve gemi sanayi sektörleriyle iş yapılmasını kısıtlayan ve bu ülkeye grafit, alüminyum ve çelik gibi, gemi sanayi ve nükleer sektörlerle alakalı ürünler satan veya tedarik eden bireylere cezalar öngören yaptırım paketini onaylamıştır.¹² AB de İran'a karşı gaz, bankacılık ve deniz taşımacılığı konusunda yeni bir yaptırım paketi üzerinde anlaşmaya varmış ve 27 AB üyesinin Tahran'dan doğalgaz alımını durduracağını açıklamıştır.¹³ Ancak İran'a karşı uygulanan ekonomik ve ticari yaptırımlarla

Haziran ayında gerçekleşecek olan seçimler sonrasında kurulacak yeni hükümetin ekonomi politikaları, İranlıların ekonomik taleplerini nükleer programla ilişkilendirip ilişkilendirmeyeceğini belirleyecektir.

İran'ın nükleer programından vazgeçirilmesinin mümkün olup olmadığı hâlâ sorgulanmaktadır.

Ekonomik Yaptırımlardan Ne Bekleniyor?

1979 İslam Devriminden sonra ekonomik yaptırımlar, ABD-İran ilişkilerini etkileyen önemli unsurlardan biri olmuştur. 4 Kasım 1979'da yaşanan rehine krizinden sonra ABD, İran'ın finans sektörüne, petrol ve petrol dışı ürünlerine karşı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. İran'ın nükleer silaha sahip olmak istediği ve Ortadoğu barış sürecine karşı terör gruplarına destek verdiği iddiasıyla da ABD, İran'la olan ticari ilişkilerine yeni kısıtlamalar getirmiştir.

1970'li yıllardan sonra ekonomik yaptırımların etkinliği üzerine yapılan çalışmalarda, yaptırımların başarı oranını etkileyen iki faktöre dikkat çekilmiştir. Birincisi, yaptırımı uygulayan ülke

ile yaptırım uygulanan ülkenin ekonomik yapılarıdır. İkincisi, yaptırımların ne kadar süre ile uygulandığıdır.¹⁴ Yaptırım uygulanan ülkenin ekonomisi yaptırım uygulayan ülkeye bağımlı ise ve yaptırımlar uzun süreli devam ediyorsa, yaptırımların sonuçları da o denli hissedilir bir hal almaktadır. Ancak bu noktada ekonomik yaptırımların siyasi kararlar üzerindeki etkisi değişkenlik göstermektedir. İran'a karşı uygulanan yaptırımlar, son yıllara kadar sadece ABD tarafından uygulanmış olmasından ötürü, İran ekonomisinde bazı sıkıntılara neden olsa da İran'ı yalnızlaştıramamış ve siyasi baskı yaratabilecek düzeyde ekonomik sıkıntı yaratmamıştır. Bu nedenle ABD, yaptırımların son bir yılda hem uygulayan ülkeler hem de uygulanan sektörler bakımından genişletilmesi için çaba harcamıştır. 2000'li yıllarda İran'ın nükleer programını durdurması için uygulanan ekonomik yaptırımların etkinliği ise hala gündemdedir. Bunun önemli bir

İran dışından bakıldığı zaman, ekonomideki sıkıntılarla boğuşan İranlıların hükümetin nükleer politikasını sorgulaması beklenebilir. Ancak İran'daki tartışmalar incelendiğinde Ahmedinejad hükümetinin ekonomi politikalarının sorgulandığı ve tartışmalara nükleer politikanın ve bundan dolayı uygulanan yaptırımların dahil edilmediği görülmektedir.

nedeni, AB'nin İran'a karşı genişletilen yaptırımlara daha fazla destek vermesine rağmen Rusya ve Çin'in muhalif tutumlarıdır. Çin açısından İran'la ilişkiler, Ortadoğu ve Avrasya bölgelerinde siyasi ve ekonomik gücü artan ABD'ye karşı dengeleyici bir unsur olarak algılanmaktadır. 1970'li yıllarda başlayan İran-Çin ekonomik ilişkileri, İran'ın yalnızlaştığı dönemlerde artarak devam etmiştir. İki ülke arasında konvansiyonel silahlar ve nükleer enerji alanlarında devam eden işbirliği, 2000'li yıllarda enerji alanında da gelişmeye başlamış, iki ülke arasında enerji anlaşmaları imzalanmıştır. Aralık 2012 tarihinde Çin'in İran'dan petrol ithalatı, bir önceki yıla göre %43 oranında artmıştır.¹⁵ Nükleer enerji alanında İran-Rusya işbirliği de önemlidir. Buşehr reaktörünü tesis eden Rusya'nın eski Devlet Başkanı Putin, gecikmeler olsa da projenin tamamlanacağına dair garanti vermiştir. Dolayısıyla, ABD-İran ilişkilerinde önemini koruyan ekonomik yaptırımlar, Rusya ve Çin ile İran arasındaki ekonomik ilişkilerden etkilenmekte, ABD'nin İran ekonomisini zora sokarak siyasi baskı yaratma gücünü zayıflatmaktadır. Amerikan yönetimi de bu zayıflığın farkında olup, İran'a karşı daha geniş katılımlı bir koalisyon oluşturma gerekliliğini her fırsatta dile getirmektedir.

Görünen o ki, hiç kimse İran'a karşı uygulanan ekonomik yaptırımlar yüzünden İran hükümetinin nükleer programını durduracağına dair bir açıklama yapmasını beklememektedir. Yaptırımlarla elde edilmeye çalışılan, İran'ın nükleer programının yavaşlatılmasıdır. Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Danışmanı Tom Donilon'un da belirttiği gibi, yaptırımlar İran'ın zenginleştirme

programı için gerekli olan ve kendisinin üretilmediği temel malzeme ve ekipmanları maliyetli hale getireceğinden İran'ın nükleer programını devam ettirmesini güçleştirecektir.¹⁶ Dolayısıyla, yaptırımların asıl amacının nükleer programın devam ettirilmesinin maliyetini arttırarak, hızlı ilerlemesini engellemektir. Bu noktada iki önemli husus dikkat çekmektedir. Birincisi, yaptırımların asıl amacı nükleer programı yavaşlatmaksa, orta vadede askeri yöntemlerin gündeme gelme olasılığı vardır, ki bu makalenin konusu dışındadır. İkincisi, uygulanan yaptırımlar yüzünden ciddi ekonomik sıkıntılarla baş eden İran halkının nükleer programa yönelik desteğini azaltarak hükümet politikalarını etkileyebileceği ihtimalinin var olup olmadığıdır. İlerleyen bölümlerde bu ihtimal analiz edilecektir.

Ahmedinejad Hükümeti, İran Ekonomisi ve Nükleer Program Üçgeni

İran'da 24 Haziran 2005 ve 12 Haziran 2009 tarihlerinde yapılmış olan seçimlerde Cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinejad'ın yönetimi boyunca İran'a karşı uygulanan yaptırımların artmasıyla, İran ekonomisi zor bir döneme girmiş, bununla paralel İranlıların ekonomik talepleri artmıştır.

İran'daki muhafazakârlar kendi içlerinde geleneksel, ılımlı ve radikal olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Geleneksel muhafazakârlar tüccarlardan oluşmakta, ekonomik alanda sanayi burjuvazisini savunmakta ve ekonomik anlamda uluslararası sistemle entegrasyonu desteklemektedir.¹⁷ Dolayısıyla, ekonomik güce sa-

hip olan geleneksel muhafazakârların, radikal muhafazakâr grubundan olan Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın ekonomi politikasını nasıl algıladığı önem kazanmaktadır. Ahmedinejad, seçim öncesinde petrol gelirlerinin halka dağıtılacağı ve yeni iş imkânlarının yaratılarak işsizlik oranının azaltılacağını vaat etmiştir. Ancak Ahmedinejad'ın yönetiminde İran ekonomisi düşüşe geçmiş, özellikle nükleer program politikasında izlediği tavizsiz tutum karşısında ABD öncülüğünde ekonomik yaptırımlara neden olmuştur. Artan genç nüfusuyla işsizlik oranının artması, halkın alım gücünde yaşanan düşüş ve Haziran 2007 tarihi itibarıyla benzinin karneye bağlanması,¹⁸ Ahmedinejad döneminde yaşanan ekonomik sıkıntılarının bir kısmını oluşturmaktadır. Ekonomik ve ticari yaptırımlarla İran halkının yoksullaşarak yaşam kalitesinin düştüğü bir gerçektir. İstatistiklere göre, ülke genelinde fakirlik seviyesi %18 ve işsizlik oranı %13,2 civarındadır.¹⁹ 15-24 yaş arası genç kadın nüfusta ise işsizlik oranı, %30 civarındadır.²⁰ Aynı zamanda petrol zengini olan İran, yaptırımlar yüzünden rafinerilerini yenileyememekte, dolayısıyla günlük benzin ihtiyacını karşılayamadığı için benzin ihtiyacının %40'ını ithal etmektedir.²¹

Daha önce de bahsedildiği gibi, ekonomik yaptırımların İran ekonomisindeki kısa vadeli sonuçları, İran'ın ABD'den başka ekonomik ve ticari işbirliği yapabileceği yeni ülkelerle bir nebze olsun hafifletilmiştir. Ancak ekonomideki 777 milyon \$'lık yıllık toplam zararın, %82'sinin yaptırımlardan kaynaklandığı görülmektedir ki bu rakamların yaptırımların genişletilmediği döneme ait olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.²² İngiltere'nin BM Daimi Temsilcisi Büyükelçi John Sawers da BM Güvenlik Konseyi tarafından İran'a uygulanan yaptırımların İran ekonomisini vurduğunu söylemiş, Avrupa ile yaptığı ticareti etkilediğini ve uluslararası şirketlerin İran'a yatırım yapma isteklerini azalttığını ifade etmiştir. Sawers, yaptırımların siyasi etkisi olduğunu da belirterek, yaptırımların "İran'ın içinde de nükleer hırslarının peşinde ne kadar bedel ödemek istedikleri konusunda" şiddetli bir tartışma başlattığını savunmuştur.²³

İran dışından bakıldığı zaman, ekonomideki sıkıntılarla boğuşan İranlıların hükümetin nükle-

er politikasını sorgulaması beklenebilir. Ancak İran'daki tartışmalar incelendiğinde Ahmedinejad hükümetinin ekonomi politikalarının sorgulandığı ve tartışmalara nükleer politikanın ve bundan dolayı uygulanan yaptırımların dahil edilmediği görülmektedir. 2007 senesinin yaz aylarında İranlı ekonomistler Ahmedinejad hükümetinin ekonomi politikalarını eleştirdikleri mektubu bir toplantı düzenleyerek kamuoyu önünde okumuşlardır. Cumhurbaşkanıya seslenen ekonomistler, hükümetin akademik verileri görmezden geldiğini, petrol gelirlerini verimli değerlendirmede, enflasyonun artması ve ekonomik durumun kötüleşmesine neden olan politikalar uyguladığını ifade etmişlerdir. Ekonomistlerin birçoğu, İran ekonomisinin yaptırımlar nedeniyle içinde bulunduğu durumdan ziyade Ahmedinejad hükümetinin kötü yönetimini sorumlu görmüştür.²⁴

Artan petrol fiyatlarına rağmen İran ekonomisindeki sıkıntılarının devam etmesi, hükümetin zengin enerji kaynaklarını kalkınmaya ve İran halkının refahına dönüştüremediğini göstermektedir. Artan petrol fiyatları halka yansımadağı gibi hükümetin nükleer programından ötürü uygulanan ekonomik yaptırımlara karşı elini kuvvetlendirmiştir. Ekonomist Dr. Masoud Nili, 1998 yılında 71 trilyon riyalden az olan devlet bütçesinin, artan petrol fiyatlarıyla 2006 yılında yaklaşık 600 trilyon riyale ulaştığını söylemiştir.²⁵ Petrol zengini Ortadoğu ülkelerinin "rantçı" ekonomi yapısı, ekonomik ve siyasi liberalleşmeyi engelleyen, dolayısıyla mevcut rejimleri sağlamlaştıran bir etken olarak görülmektedir. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde, petrol gelirleri halka yansımamakta, ancak mevcut rejimin devamını sağlamaktadır. Ancak uygulanan yaptırımlarla İran'ın petrol gelirlerinde 2012 yılından itibaren %45'lik bir azalma yaşanmış, İran riyali de %80'den fazla değer kaybetmiştir.²⁶ Ekonomik verilere bakıldığında yaptırımlarla İran ekonomisi zayıflamakta, dolayısıyla İran'ın nükleer programını yavaşlatmakta başarı şansı yüksektir. Ancak yaptırımların nükleer programı durdurma konusunda başarılı olma ihtimali hala şüphelidir. İran halkının eleştirisi, hükümetin ekonomi politikalarıyla ilgili olup, henüz nükleer politikasına yönelik değildir. Dolayısıyla ekonomik yaptırımların, İran

hükümetinin nükleer programdan vazgeçmesini sağlayacak siyasi baskı yaratması beklenmemelidir.

Yapırımlarla kötüleşen ekonomi, İranlıların ekonomik taleplerini arttırmasına neden olabilir, zaman içerisinde de ekonomik talepler yerini siyasi taleplere bırakabilir. İranlıların nükleer politikaya karşı tutumları, Bahgat'ın işaret ettiği "milli gurur" faktöründen kaynaklanmakta, dolayısıyla ekonomiden bağımsız olarak değerlendirilmektedir. 2005 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde dönemin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Hamid Rıza Asefi'nin "Cumhurbaşkanı kim olursa olsun uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin daimi olarak ertelenmesi söz konusu değildir" şeklindeki demeci de nükleer programın, hükümetlerin politikalarından ziyade devlet politikası haline dönüştüğünü göstermektedir. Ancak gelecek nesillerde, nükleer programa atfedilen "milli gurur" simgesinin asıl kökeni olan İran-İrak savaşından kaynaklanan psikolojik etkilerin, mevcut karar alıcı ve seçmenlerde olduğu kadar güçlü olmayacağı dikkate alındığında, uzun vadede nükleer program için göğüs gerilen ekonomik sıkıntıların daha fazla sorgulanmasına sebep olarak ekonomik taleplerin yanında siyasi taleplerle hükümete karşı hareketlenmeler söz konusu olabilir. Bu ihtimalin ise İran'a karşı uygulanabilecek askeri bir müdahaleyle yok olacağını söylemek mümkündür.

Sonuç

İran'ın nükleer programına karşı ekonomik yapıtımların uygulandığı bir dönem yaşanmakta ve

yapırımların etkinliği tartışılmaktadır. Anlaşılan odur ki, ekonomik yapıtımlarla askeri amaçlı nükleer faaliyetler için gerekli olan hassas nükleer teknoloji, madde ve bilgi akışının önlenerek İran'ın nükleer programının yavaşlatılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle, ABD İran'a karşı uygulanan yapıtımların geniş bir koalisyona devam ettirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, ekonomik yapıtımlarla siyasi bir sonuç hedeflenmemektedir.

Ekonomik yapıtımların İran ekonomisini olumsuz etkilediği açıktır. Aynı zamanda İran hükümetinin yanlış ekonomi politikalarıyla birlikte halk, sıkıntıları daha fazla hissetmektedir. Ancak İranlıların mevcut durumda sadece hükümetin ekonomi politikalarını eleştirdiği dikkate alındığında, giderek artan ekonomik sıkıntılarla İranlıların ekonomik taleplerinin, siyasi taleplere dönüşerek, hükümetin nükleer programını etkileme olasılığı düşük görülmektedir. Haziran ayında gerçekleşecek olan seçimler sonrasında kurulacak yeni hükümetin ekonomi politikaları, İranlıların ekonomik taleplerini nükleer programla ilişkilendirip ilişkilendirmeyeceğini belirleyecektir. Uzun vadede ise ekonomik sıkıntılarla daha fazla karşı karşıya kalan özellikle genç nüfus ki bu kitlede nükleere atfedilen "milli gurur" faktörünün yüksek hayat standartlarına sahip olma isteminden daha az önemli olacağı düşünülmektedir, nükleer program yüzünden karşı karşıya kaldıkları ekonomik sıkıntılarla daha fazla yaşamak istemeyebilir. Bu ihtimalin hem uzun vadede gündeme gelebileceği, hem de İran'a karşı uygulanabilecek askeri bir operasyonla tamamen ortadan kalkabileceği dikkate alınmalıdır.

0

DİPNOTLAR

- 1 NPT, 1 Ocak 1967 tarihinden önce nükleer silah denemesi yapmayan bir ülkeyi anlaşmaya taraf olduğu takdirde nükleer silah yapmayacağı konusunda taahhüt altına almaktadır. Bu tarihten önce nükleer deneme yapan ve anlaşmaya taraf olan ülkelerin (ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa ve Çin) ise nükleer silahlara sahip olma ve yenilerini üretme hakları saklı kalmıştır. Aynı zamanda anlaşma, nükleer silaha sahip olduğu kabul edilen 5 ülkenin de bu silahlara sahip olmayan diğer ülkelere hiçbir aktarım yapmayacağını taahhüt etmektedir. Ancak anlaşmaya göre taraf ülkeler, sivil amaçlı nükleer enerji kullanımında serbesttirler ve bu teknolojiyi kullanırlarken 5 nükleer ülkeden teknoloji ve maddi yardım alabilirler. Anlaşma, yatay olarak nükleer silahların yayılmasını

- önlemek kadar dikey yayılmayı da önlemeyi amaçlamakta, nükleer ülkelerin de zaman içerisinde nükleer silahlarından vazgeçmelerini öngörmektedir. Ancak bu maddenin zaman limitinin olmaması zaten ayrımcı olarak algılanan anlaşmanın taraf olmayan, ancak nükleer silah kapasitesine de sahip olan ülkeler tarafından reddedilmesine yol açmaktadır. Taraf olmayan ülkeler Hindistan, Pakistan ve İsrail'dir. Kuzey Kore anlaşmadan çekilmiş, 2007 itibarıyla yapılan müzakereler sonucunda nükleer programından vazgeçmiştir.
- 2 Gawdat Bahgat, "Nuclear Proliferation: The Islamic Republic of Iran," *Iranian Studies*, vol 39 (3), September 2006.
 - 3 Denetimler sırasında bazı muhafaza kaplarında, Buşehr'deki nükleer santralde enerji için gerekenden çok daha yüksek düzeyde zenginleştirilmiş uranyum bulunmuştur. İran, Pakistan'dan temin ettiği bazı muhafaza kaplarında Pakistan'ın kendi nükleer programından bulaşmış aşırı zenginleştirilmiş uranyumun kalmış olabileceğini söyleyerek kendini savunmuştur. Gerçi Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT), yakıt zenginleştirmeyi yasaklamasa da zenginleştirme aşaması silah üretiminde de önemli bir basamak olduğundan kuşku uyandırmaktadır.
 - 4 "Iran: Nuclear Program is Irreversible," <http://www.cnn.com/2006/WORLD/meast/04/23/iran.nuclear/>, 23 Nisan 2006.
 - 5 Anadolu Ajansı, 8 Kasım 2007
 - 6 Anadolu Ajansı, 2 Kasım 2007
 - 7 "Iran Defiant in Nuclear Row," Reuters, 15 Haziran 2008, <http://www.reuters.com/article/topNews/idUSDAH33916920080615?pageNumber=3&virtualBrandChannel=0>
 - 8 "Rusya: İran'a Yaptırımlar Konusunda Anlaşma Yok," *Hürriyet*, 7 Ağustos 2008, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/9601657.asp>
 - 9 "İran ve UAEK Arasında Yeni Dönem Müzakere Süreci Başladı," *İran İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı*, 19 Ağustos 2008, <http://www2.irna.ir/tr/news/view/line-120/0808197732120552.htm>
 - 10 IAEA Board Report, Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provision of Security Council Resolutions 1737 (2006), 1747 (2007) and 1803 (2008) in the Islamic Republic of Iran, GOV/2008/38, (15 September 2008)
 - 11 UN Security Council, Resolution 1803, S/RES/1835, (27 September 2008)
 - 12 "ABD'den İran'a Yeni Yaptırımlar," NTVMSNBC, 1 December 2012, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25402653/>
 - 13 "AB'den İran'a Doğalgaz Yaptırımı," NTVMSNBC, 15 October 2012, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25390330/>
 - 14 Robert A. Pape, "Why Economic Sanctions Do Not Work," *International Security*, Vol. 22. No. 2. (Autumn, 1997), 91.
 - 15 "Çin'in İran'dan Petrol İthalatı %43 Arttı," İRIB, 22 Ocak 2013, <http://turkish.irib.ir/haberler/iran/item/273945-çin-in-iran-dan-petrol-ithalatı-43-arttı> (Erişim tarihi 5 Mart 2013)
 - 16 Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Danışmanı Tom Donilon'un Brookings Enstitüsünde yapmış olduğu konuşma, "Iran and the International Pressure: An Assessment of Multilateral Effort to Impede Iran's Nuclear Program," The Brookings Institution, 22 November 2011, http://www.brookings.edu/~media/events/2011/11/22%20iran%20nuclear%20program/20111122_iran_nuclear_program_keynote.pdf (Erişim tarihi 21 Nisan 2013)
 - 17 Arif Keskin, "Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad Radikalizmi," *2023 Dergisi*, 15 Şubat 2006 Haziran 2007 tarihinde İran Petrol Bakanlığı tarafından benzine kota konulması kararı alınmıştır. Bu karara göre, kota uygulaması kapsamında motosikletlere aylık 30, özel araçlara 100, tam gün çalışan taksilere 300, yarım gün çalışan taksilere 600 ve devlet araçlarına da aylık 300 litre benzin verilecektir. Bu miktarların üzerinde olan benzinler, %25 zamlı olarak satılacaktır. İran'da uygulanmaya başlanan benzin kotasıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz Frances Harrison, "İran'da Benzin Karneye Bağlandı," 27 Haziran 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/06/070627_iran_update.shtml
 - 18 İran Ülke Profili, Mart 2012, <http://birlesmismarkalar.org.tr/images/UF/file/hedef-ulke-raporlari/Iran.pdf> (Erişim tarihi 21 Nisan 2013) 2006 yılında İran'daki işsizlik oranının %11 civarındaydı. Bkz: Lionel Beehner, What Sanctions Mean for Iran's Economy?, 5 Mayıs 2006, <http://www.cfr.org/publication/10590/>
 - 19 İran Ülke Profili, Mart 2012, <http://birlesmismarkalar.org.tr/images/UF/file/hedef-ulke-raporlari/Iran.pdf> (Erişim tarihi 21 Nisan 2013)
 - 20 "Petrol Zengini İran Benzini Karneye Bağladı, Halk Sokağa Döküldü," *Referans*, 28 Haziran 2007, http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=71733&KOS_KOD=7&ForArsiv=1
 - 21 Akbar E. Torbat, "Impacts of the US Trade and Financial Sanctions on Iran," <http://som1.csudh.edu/depts/adjunct/atorbat/Article%20Jan-2005/Torbat%20j.1467-9701.2005.00671.x.pdf>, s.425
 - 22 "BM Yaptırımları İran'ın Ekonomisini Vurdu," *Zaman*, 31 Ocak 2008.
 - 23 "Iranian Economists Blame President for Economic Woes Despite Huge Oil Revenues," *International Herald Tribune*, 14 Temmuz 2007, <http://www.ihf.com/articles/ap/2007/07/14/africa/ME-GEN-Iran-Economic-Woes.php>
 - 24 Massoud Nili, "Picture of Iran's Oil-Dependent Economy," *Iran International*, May 2006, No. 40 http://www.iraniinternationalmagazine.com/issue_40/text/picture%20of%20iran's%20oil.htm
 - 25 "İran'ın Petrol Geliri Yarıya İndi," *Sabah*, 8 Ocak 2013.
 - 26 "Ortadoğu'da Kader Seçimi," <http://www.tumgazeteler.com/?a=855242>

Copyright of Middle Eastern Analysis / Ortadogu Analiz is the property of Turkmen Cooperation & Cultural Foundation Center for Middle Eastern Strategic Studies (ORSAM) and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.